

AZERBAIJAN` DA ANAYASA YAPIM SÜRECİ

CONSTITUTION-MAKING IN AZERBAIJAN

ÖZET

XX. yüzyıl boyunca Azerbaycan` da dört farklı sistem egemen olmuştur: Çarlık Rusya, Azerbaycan Halk Cumhuriyeti dönemi, Sovyet yönetimi ve bugünkü Azerbaycan Cumhuriyeti.

Ekim Devrimi, Çarlığa tabi olan ulusların birçoğunun bağımsız ulus devletleri kurması ile sonuçlanmıştır. Azerbaycan Halk Cumhuriyeti, Çarlık Rusya` nın parçalanması ile kurulan devletlerden biridir. Halk Cumhuriyeti dönemi, Azerbaycan anayasacılık hareketinin başlangıcı olduğu için çalışmada incelenmiştir.

SSCB` nin dağılmasından sonra bağımsızlığını ilan eden devletlerde sosyalist sistemden liberal sisteme, planlı ekonomiden piyasa ekonomisine geçiş görülmüş ve bu değişimler, anayasalara da yansımıştır. SSCB` den ayrılan Azerbaycan Cumhuriyeti` nde de aynı süreç yaşanmıştır. Sürecin daha iyi anlaşılması açısından çalışmada bağımsızlıktan sonraki dönemle beraber Sovyet dönemi de incelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Anayasa Yapımı, Azerbaycan` da Anayasa Yapımı, Azerbaycan Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti Anayasası, Azerbaycan Anayasası, Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti Anayasası.

ABSTRACT

During the XX. century four different systems were dominant in Azerbaijan: Tsarist Russia, the period of Azerbaijan Democratic Republic, Soviet administration and present-day Azerbaijan Republic.

The October Revolution resulted in the creation of independent nation-states by many of the nations subject to Tsarism. Azerbaijan Democratic Republic is one of the states established by the fragmentation of the Tsarist Russia. The period of Democratic Republic was examined in the study because it was the beginning of the Azerbaijan constitutional movement.

In the states that declared independence after the dissolution of the USSR, the transition from the socialist system to the liberal system, from the planned economy to the market economy were observed and these changes were reflected in the constitutions. The same process was experienced in the Republic of Azerbaijan, which left the USSR. In terms of better understanding the process, the Soviet period was examined with the period after independence in the study.

Keywords: Constitution-making, Constitution-making in Azerbaijan, The Constitution of Azerbaijan Soviet Socialist Republic, The Constitution of Azerbaijan, The Constitution of Nakhchivan Autonomous Republic.

GİRİŞ

Toplumun hayatında yeni bir anayasa yapılması genellikle olağan bir iş değildir. Anayasa yapımı hemen hemen her zaman öncekinden farklı, özel bir takım şartların ortaya çıkmasına bağlıdır. Bu “durumlar”, rejim değişikliği, *savaş yenilgisinden sonra yeniden inşa*,¹ dış baskılar, bağımsızlık kazanılması vs. şeklinde ortaya çıkabilir.

Azerbaycan Cumhuriyetinde anayasacılık süreci, yukarıda bahsettiğimiz rejim değişikliklerinden bir çoğu yaşanılarak hazırlandığı için, kanaatimizce buradaki anayasa yapım sürecinin araştırılması önem arz etmektedir.

Azerbaycan anayasacılık tarihi 4 evreye (aşamaya) ayrılmaktadır:

1. Birinci evre 1918-1920;
2. İkinci evre 1920-1991;
3. Üçüncü evre 1991-1995;
4. Dördüncü evre 1995 - bugüne kadar.

Ekim Devrimi ile Rusya İmparatorluğu`nun parçalanması, eski İmparatorluğun işgalindeki milletlerin birçoğunun bağımsız ulus devletleri kurması ile sonuçlanmıştır. Azerbaycan Halk Cumhuriyeti, Çarlık Rusyası`nın parçalanması ile kurulan devletlerden biridir. Bu dönem aynı zamanda, Azerbaycan anayasacılık hareketinin başlangıcıdır. Bu sebeple çalışmamızda incelenmiştir.

SSCB`ye dahil olduktan sonra Azerbaycan Cumhuriyeti`nde ilk defa yazılı anayasa geleneği başlamıştır. 1920-1991 yılları arasında Azerbaycan SSC`de sosyalist ideolojisini yansıtan dört anayasa kabul edilmiştir.

Sovyetler Birliği`nin dağılması, XX. yüzyılın sonunda dünyada görülen büyük siyasi ve iktisadi değişimin en önemli tetikleyicilerinden

¹ Mustafa Erdoğan, Anayasal Demokrasi, 5. Baskı, Siyasal Kitapevi, Ankara 2003, s. 48

biri ve bölgede yeni bir sürecin başlangıcı olmuştur. Geniş arazi sınırları olan devletin çöküşü, doğal olarak, içinde barındırdığı pek çok milleti ve topluluğu büyük ölçüde etkilemiştir.

Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri Birliği`nin (SSCB) dağılması ile birçok devlet gibi Azerbaycan da bağımsızlığını ilan etmiştir. Bağımsız devlet statüsünün kazanılması ile birlikte demokratik ilkelere dayalı ve hukukun üstünlüğünün olduğu yeni bir devletin yapılandırılmasına yönelik hamleler, anayasa yapımını gündeme getirmiştir.

Çalışma, Azerbaycan`ın bağımsızlığına kadar anayasacılık tarihini ve Azerbaycan Cumhuriyeti kurulduktan sonra yürütülen anayasa yapım sürecini konu almaktadır.

Hala yürürlükte olan Moskova ve Kars Sözleşmeleri gereğince Azerbaycan`ın parçası olarak tanınsa da, farklı bir statüsü olduğu için Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti Anayasası da ikinci bölümde incelenmiştir.

I. AZERBAYCAN`DA ANAYASACILIĞIN TARİHİ GELİŞİMİ

A. Azerbaycan Halk Cumhuriyeti² Dönemi

XX. yüzyılın başlangıcında dünyada yaşanan olayların akışı, Çarlık Rusyası işgalindeki Azerbaycan`ın bağımsızlığını kazanmasına zemin hazırlamıştır. Birinci Dünya Savaşı, Rusya`da 1917 ihtilali, işgal altında olan birçok halk gibi Azerbaycan halkının da bağımsızlık ilan ederek kendi devletini kurması ile sonuçlanmıştır.

Rusya`daki Ekim Devrimi`nden kısa bir süre sonra 11 Kasım 1917 tarihinde Tiflis`te Gürcü, Ermeni ve Azerbaycanlı temsilcilerden oluşan Transkafkasya Komiserliği (veya Maveray-ı Kafkas Konfederasyonu) karma hükümeti kurulmuştur³. 14 şubat 1918 tarihinde ise Komiserli-

² Bazı kaynaklarda "Azerbaycan Demokratik Cumhuriyeti" olarak anılmaktadır.

³ <http://www.turkbilimi.com/azerbaycan-halk-cumhuriyetimusluman-ve-turk-toplularinda-kurulan-ilk-laik-ve-demokratik-devlet/> (16.03.2019)

ğin yasama organı olan Transkafkasya Seymi kurulmuştur⁴. Bu Seymin müslüman üyeleri Azerbaycanlılardan oluşmaktaydı.

25 Mayıs 1918 tarihinde Gürcistan'ın ayrılması ile Seym de parçalanmıştır. 27 Mayıs tarihinde Müslüman üyeler, bir araya gelerek Azerbaycan'ın yönetimini üstlendiklerini ilan etmiştir. Bu üyeler, Milli Şura'yı kurarak M.E.Resulzade'yi Şura'nın başkanı seçmiştir. Milli Şura'da dört farklı partiden olan üyelerin bulunması, meşru hükümetin çok partili sisteme dayandığını söylememize olanak sağlamaktadır⁵.

XX. yüzyılın başlangıcında Rus İmparatorluğu parçalanırken 28 Mayıs 1918 tarihinde Azerbaycan Milli Şurası⁶, İstiklal Beyannamesi ile Azerbaycan Halk Cumhuriyeti'ni ilan etmiştir. İstiklal Beyannamesi, Şura'nın iki üyesi⁷ dışında geri kalan 24 üyenin lehte oyu ile kabul edilmiştir. Azerbaycan anayasacılık tarihinde 28 Mayıs 1918'de Azerbaycan Halk Cumhuriyeti'ni ilan eden İstiklal Beyannamesi (Misak-ı Milli⁸), anayasa niteliğindeki ilk belge olmuştur⁹. Azerbaycan Cumhuriyeti'nde anayasacılık hareketinin başlangıcı da genellikle, 1918 yılı olarak kabul edilmektedir¹⁰.

⁴ Zeynalov, Məhərrəmov; "Azərbaycan Xalq Cumhuriyyətində İnsan Hüquqları və Demokratiya" <https://humanrightsazerbaijan.wordpress.com/2018/04/11/az%C9%99rbaycan-xalq-cumhuriyy%C9%99tind%C9%99-insan-huquqlari-v%C9%99-demokratiya-2/> (02.10.2018).

⁵ Bkz: Zeynalov, Məhərrəmov, "Azərbaycan Xalq Cumhuriyyətində İnsan Hüquqları və Demokratiya"; Milli Şurada "Musavat", "İttihat", "Müslüman Sosialist Bloku", "Hümmət" partilerinden olan üyeler bulunmaktaydı.

⁶ Bazı kaynaklarda Milli Şura, Milli Meclis olarak anılmaktadır. Ayrıntılı bilgi için bkz. Anar İsgenderov, "Kafkas İslam Ordusu ve Azerbaycan Halk Cumhuriyetinin Oluşumu", Atatürk Üniversitesi Yayınları, Erzurum 2012, s. 46.

⁷ Bu üyeler, S.M. Qənzadə və C. Axundov olmuştur. Bkz: Zeynalov Məhərrəmov.

⁸ İsgenderov, s. 46.

⁹ Qumru Əliyeva, Günay Hacıadə, Heydər Əliyev və Müstəqil Azərbaycanın İlk Konstitusiyası, Ed. Südəbə Həsənova, Azərbaycan Nəşriyyatı, Bakı 2011, s. 5-6 <http://web2.anl.az:81/read/page.php?zoom=0&bid=250598&pno=7> (18.03.2019)

¹⁰ Mayıl Bayramov. Azərbaycan Respublikasının Məhkəmə Hakimiyyəti, Qanun Nəşriyyatı, Bakı 2004, (Mayıl Bayramov, Azərbaycan Cumhuriyeti'nin Mahkeme Hakimiyyəti, Ganun Yayınları, Bakü 2004), s. 100.

Azerbaycan tarihinde ilk anayasal nitelikteki belge olan İstiklal Beyannamesi'nin kabulü ile Azerbaycan'ın devlet idare (yönetim) şeklinin "Cumhuriyet" olduğu ilan edilmiştir¹¹. Bu Beyanname ile bağımsız devletlere özgü olan parlamento, hükümet, ordu, maliye sistemleri gibi birçok anayasal kavramın yasal zemini oluşturulmuştur¹².

Bu hukuki ve siyasi belgeyle bağımsız Azerbaycan devletinin kurulduğu açıklanmış, hakimiyetinin geçerli olduğu arazinin sınırları belirlenmiş, bununla birlikte devletin faaliyet ilkeleri yerine oturmuştur.¹³

Bu dönemde, "Devlet Bayrağının Kabul Edilmesi Hakkında" (24 Haziran 1918), "Milli Ordunun Oluşturulması Hakkında" (26 Haziran 1918), "Azerbaycan Dilinin Devlet Dili İlan Edilmesi Hakkında" (27 Haziran 1918), "Azerbaycan Parlamentosu'nun Kurulması Hakkında" (19 Kasım 1918), "Azerbaycan Vatandaşlığı Hakkında" (11 Ağustos 1919) Kanunları kabul edilmiştir. Bu kanunların içerdiği konuların tümü, bugünkü Azerbaycan Anayasası'nda mevcut olan hükümlerdir. Bütün bunlar göz önünde bulundurularak, Halk Cumhuriyeti döneminde Azerbaycan'da maddi anlamda anayasacılık olduğunu söyleyebiliriz.¹⁴

İstiklal Beyannamesi, Azerbaycan demokrasi ve parlamento tarihinin en parlak belgesi olarak bugün de büyük önem taşımaktadır. "Azerbaycan" kelimesi kendi modern siyasi ve hukuki anlamını, resmi devlet ismi olarak statüsünü bu "kurucu belge" (təsis sənədi) ile almıştır¹⁵.

¹¹ İsgenderov, s. 46.

¹² Zeynalov, Məhərrəmov "Azərbaycan Xalq Cumhuriyyətində İnsan Hüquqları və Demokratiya".

¹³ İsgenderov, s. 46.

¹⁴ "Maddi anlamda Anayasa, isminin de ifade ettiği gibi, Devletin ve hükümetin kuruluşu ve işleyişi ve fertlerin hak ve hürriyetleri ile alakalı temel kaidelerin bütünüdür." Hüseyin Nail Kubalı, Anayasa Hukuku, Esra Matbaacılık, İstanbul 1965, s 137; "Bir toplumun, siyasal açıdan örgütlenmesini, devletin ana görevlerini yürüten organların kuruluş ve işleyişini düzenleyen, bireylerin temel hak ve hürriyetlerini güvence altına alan kuralların tümüne "maddi" anlamda anayasa denir." Gözübüyük, s. 4.

¹⁵ Egemenliğin kaynağı (md. 1), devletin şekli (md. 2), birey hak ve hürriyetleri (md. 5), ile ilgili genel ilkeleri içeren İstiklal Beyannamesi' ni modern anayasalar anlamında anayasa olarak nitelendirmek mümkün olmasa da, onun Cumhuriyet tarihinde özgürlüğe ilişkin ilk yazılı belge özelliğini taşıması önem arz etmektedir. Cabir Aliyev, Anayasa Şikayeti, Beta yayınları, İstanbul 2010, s. 45.

Böylece, 1918 yılından 1920 yılına kadar varlığını sürdürmüş Azerbaycan Halk Cumhuriyeti dönemi, anayasacılık tarihinin ilk evresini oluşturmaktadır.

İstiklal beyannamesi, zorunlu şartlar gereği bir günde hazırlanmış olup, genel sınırları çizen, 6 maddede toplanan hükümlerden ibarettir. 28 Nisan 1920 tarihinde Rusya tarafında Azerbaycan Halk Cumhuriyeti'nin varlığına son verilmiş ve bununla anayasacılık tarihinin ikinci evresi başlamıştır.

B. Sovyetler Dönemi

Herhangi bir ülkede ilk defa veya yeni baştan anayasa yapılması için çok farklı nedenler olabilir. Bunları bir tür yıkılma veya köklü bozulmadan sonra sosyo-politik ortamda “*taze bir başlangıç*” şartlarının ortaya çıktığı durumlar olarak tanımlamak mümkündür. Devrimler ve darbeler de genellikle, *taze başlangıç* şartları yaratmaktadırlar¹⁶. AHC'nin işgalinden sonra sovyet hakimiyetinin kurulması ile köklü değişiklik yaşanmıştır. Devletin şekli, hakimiyet, yönetim sistemi tamamen değiştiği için yeni bir anayasaya ihtiyaç duyulmuştur.

Azerbaycan'da yazılı anayasacılığın temeli Sovyet hakimiyetinin kurulmasından sonra atılmıştır. Sovyet hakimiyeti döneminde kabul edilmiş Azerbaycan SSC'nin 1921, 1927, 1937 ve 1978 tarihli Anayasaları benzer ideoloji ve ilkelerin varlığını koruyarak (daha çok ideolojik karakterli), topluma hakim olan siyasi rejimi belirlemekteydi¹⁷. Bu Anayasalardan hiçbiriyle Azerbaycan'ın bağımsızlığı sağlanamamıştır.

XX. yüzyılın sonuna kadar Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri Birliği'nin (SSCB'nin) bünyesinde olan Azerbaycan SSC'de 1921-1991 aralığında geçen 70 sene boyunca komünist ideolojisinin şartlarına uygun 4 Anayasa kabul edilmiştir:

¹⁶ Mustafa Erdoğan, Anayasal Demokrasi, 5. Baskı, Siyasal Kitapevi, Ankara 2003,(Anayasal Demokrasi) s. 48-49.

¹⁷ Qumru Əliyeva, Günay Hacızadə, Heydər Əliyev və Müstəqil Azərbaycanın İlk Konstitusiyası, Ed. Südəbə Həsənova, Azərbaycan Nəşriyyatı, Bakı 2011, s. 6 <http://web2.an.az:81/read/page.php?zoom=0&bibid=250598&pno=7> (18.03.2019)

1. 19 Mayıs 1921 tarihli;
2. 26 Mart 1927 tarihli;
3. 14 Mart 1937 tarihli;
4. 21 Nisan 1978 tarihli.¹⁸

6 Mayıs 1921 tarihinde toplanan I. Azerbaycan Genel Sovyeti Kongresi`nin¹⁹ gündeminde olan önemli konulardan biri de, Azerbaycan SSC`nin ilk anayasasının kabul edilmesi olmuştur²⁰. Bu Kongrede anayasa taslağı tartışılmıştır ve 19 Mayıs 1921 tarihinde Anayasa, oybirliğiyle kabul edilmiştir.

Sovyet Azerbaycanı`nın ilk Anayasası olan 1921 Anayasası sovyet ideolojisini yansıtmakta, sovyet siyasi ve iktisadi sistemlerinin esaslarını kapsamaktaydı. Bu Anayasa, sosyalist tipli anayasacılığın başlangıcı olmuş ve onu izleyen diğer üç Anayasa sosyalizm ilkelerini daha da pekiştirmiştir²¹. Anayasa, 5 bölüm, 15 alt başlık, 104 maddeden oluşmakta, maddelerin geneli devletin siyasi yapısı, Sovyet hakimiyetinin düzenlenmesi kuralları, temsili kurumlara seçim kuralları ve ilkeleri, devletin sembolleri ve bu gibi konuları içermekteydi.

Sovyetler yeni kurulduğu için Birliğe dahil olan devletlerin sosyal, siyasi ve iktisadi hayatında yaşanan değişim ve yenilikler, birliğin kurulmasının ilk yıllarında kabul edilen anayasaların değiştirilmesini gerektirmiştir. Özellikle, Transkafkasya Sovyet Federatif Sosyalist Cumhuriyeti`nin kurulması devletin sınırlarını tamamen değiştirmiştir. Yeni kurum ve kuruluşlar ortaya çıkmıştır. Birliğe dahil olan birçok devlette olduğu gibi Azerbaycan SSC`de de 26 Mart 1927 tarihinde Anayasa değiştirilmiştir. V. Azerbaycan Genel Sovyeti Kongresi tarafından

¹⁸ İlqar Cəfərov, Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının Şərhi, Hüquq Ədəbiyyatı Nəşriyyatı, Bakı 2010, s. 6.

¹⁹ Azerbaycan Genel Sovyet Kongresi (Ümumazərbaycan Sovetlər Qurultayı), ilk kurulduğu zamanlarda devletin temsili yasama organı olmuştur.

²⁰ Cəfərov, s. 6.

²¹ Ziyafət Əsgərov, Elşad Nəsirov, Mübariz İsmayılov, Hamiz Məmmədov, Azərbaycanın Dövlət və Hüququnun Əsasları, Qapp-poliqraf Nəşriyyatı, Bakı 2003, s. 29.

kabul edilen 1927 Anayasası, bir öncekine kıyasla kısaltılarak 5 bölüm, 9 alt başlık, 101 maddeden oluşturulmuştur.

“Anayasal değişme ve anayasa yapımı, sadece yeni devletlerde ya da rejimin değişikliği geçiren ülkelerde görülen bir olgu değildir²²”. Nitekim, Azerbaycan SSC`de de 1937 ve 1978 Anayasalarının kabulü, bu savı onaylar niteliktedir. 1930`lu yıllarda sosyalist devrim ideolojisinin daha da yerleşmesi, karşı-devrim unsurlarının nispeten ortadan kaldırılması, yeni bir siyasi ortam yaratmış ve SSCB`de yeni bir anayasanın yapımı ihtiyacını ortaya çıkarmıştır. 5 Ocak 1936 tarihinde yeni Anayasa kabul edilmiştir. SSCB`yi oluşturan cumhuriyetlerin Birliğin anayasasına uygun federe devlet anayasası yapması gerekmektedir²³. Bu sebeple Azerbaycan SSC`nin üçüncü Anayasası 14 Mart 1937 tarihinde Azerbaycan SSC`nin Yüksek Sovyetince kabul edilmiştir. Önceki iki Anayasada olduğu gibi bu Anayasa da, sovyet ideolojisini yansıtmaktaydı. 14 altbaşlıkta 155 maddeden oluşan Anayasa, yalnızca Yüksek Sovyet`in kanun yaratıcılığı girişiminde bulunma hakkını tanımaktaydı²⁴. Diğer kurum ve şahıslara kanun taslağı hazırlama girişimi hakkı tanınmamaktaydı.

Azerbaycan`ın Sovyetler Birliği`ne dahil olduğu dönemin dördüncü ve son Anayasası, Azerbaycan SSC`nin Yüksek Sovyeti`nin olağanüstü toplantısında 21 Nisan 1978 tarihinde kabul edilmiştir. Bu Anayasanın, diğerleri ile kıyaslandığında daha geniş hükümler içerdiği görülmektedir. 11 bölüm, 22 alt başlık ve 185 maddeden oluşan Anayasa, bütün hakimiyetin halka mahsus olduğunu tespit etmekteydi.²⁵ Kanaatimizce, bu Anayasa geniş kapsamlı olduğu için kazuistik anayasa sayılabilir.

²² Yavuz Atar, *Demokrasilerde Anayasal Değişmenin Dinamikleri ve Anayasa Yapımı*, Mimoza Yayınları, Konya 2000, s. 1.

²³ Aliyev, s. 46; Bu Anayasa, “Stalin Anayasası” olarak da anılmaktadır. Anayasa`yla sosyalist devlet sisteminin özellikleri açıkça ortaya çıkmıştır. Enes Mehmetoğlu, *Azerbaycan Anayasasında Yürütme Erki*, (Yüksek Lisans Tezi), Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir 2010, s.6-7.

²⁴ “Kanun yaratıcılığı girişiminde bulunma hakkı”, herhangi bir kişiye kanun taslağı hazırlayarak mecliste tartışmaya sunabilme hakkını ifade etmektedir. 1995 Anayasası ile, kanun yaratıcılığı girişimi, millet vekillerine, Cumhurbaşkanına, Ali Mahkemeye, seçim hakkı olan 40000 vatandaşa, Azerbaycan Cumhuriyeti Savcılığına, Nahçıvan Ali Meclisine tanınmıştır. Bkz: Anayasa madde 96.

²⁵ Metin için bkz: http://files.preslib.az/projects/remz/pdf/atr_kons.pdf (03.12.2017).

Temel hak ve hürriyetler bakımından diğerlerinden daha geniş bir haklar kataloğuna yer veren Anayasa, ilk kez “sağlığın korunması hakkı”, “konut hakkı”, “sanat hürriyeti²⁶” ve “kültürel başarılarından yararlanma hakkı” gibi haklar ve hürriyetleri de kapsamıştır.

1978 Anayasası, 1980’li yılların ikinci yarısından sonra pek çok kez değiştirilmiş ve eklemeler yapılmıştır.

1980’lerin sonuna doğru SSCB’de dönemin Komünist Parti Genel Sekreteri Mihail Gorbaçov tarafından başlatılan reform hareketi (perestroyka), Birliğe üye devletlerde ters tepki ile sonuçlanarak milliyetçi akımları tetiklemiştir. SSCB’nin dağılması ve federe devletlerin bağımsızlık bildirimleri ile beraber Birlik’ten kopuşları, bir geçiş süreci ile sonuçlanmıştır²⁷.

“Anayasalar, yeni dönemlerin habercisi ve simgesidir. Eğer eskinin muhafazası isteniyorsa yani inşa edilmiş yapının sadece güçlendirilmesi ve korunması hedefleniyorsa eski, gözden geçirilir²⁸”. İlk metninden ciddi şekilde farkları olan 1978 Anayasası, bağımsız Azerbaycan Cumhuriyeti’nin 1995 Anayasası kabul edilene kadar yürürlükte kalmıştır²⁹. Fakat bağımsızlıktan sonra Azerbaycan’ın devlet yapısı ve yönetim şeklinde gerçekleşen değişimler, 1978 Anayasası ile bağdaşmayacak kadar büyük olduğu için yeni bir anayasa yapımı kaçınılmaz olmuştur.

²⁶ “... Stalin Rusyası’nın Anayasası ile herhangi bir liberal demokratik ülkenin anayasası arasında bu bakımdan hiçbir fark yoktur. Bir devletin anayasaya sahip olması onun demokratik ya da diktatöryel karakteri hakkında bir bilgi vermez.” Dikmen Caniklioğlu, *Anayasal Devlette Meşruiyet*, s. 72; Sanat hürriyeti, formalite olarak var olsa da, aslında 1930’lu yıllar SSCB’de bilim insanlarının, gazetecilerin, yazarların vs. toplu sürülmesi ve katliamı aslında bu hürriyetin var olmadığını kanıtlamaktadır. Bu süreç, Birliğe dahil olan hemen hemen bütün devletlerde uzun süre devam etmiş, “milletin düşünen beyinleri”nin neredeyse yok edilmesiyle sonuçlanmıştır. 1937 yılında en acımasız haddine ulaşan süreç, Azerbaycan tarihinde “represiya dövrü” (repression) olarak adlandırılmaktadır. “Represiya” zamanı yüz bine kadar Azerbaycanlı asker, bilim, sanat ve din insanı, öğretmen vs. “pantürkist” “panislamist” “halk düşmanı” “devrimci” “isyancı” ve bu gibi asılsız iddialarla Sibirya’ya sürülmüş veya katledilmiştir. Bu dönem, doktrinlerde “Büyük Temizlik” olarak da anılmaktadır. Döneme ilişkin ayrıntılı bilgi için bkz: [http://tarixinstitutu.az/page/112/repression\(16.06.2019\)](http://tarixinstitutu.az/page/112/repression(16.06.2019)), <https://www.taylorfrancis.com/books/e/9780203130018/chapters/10.4324/9780203130018-18> (14.06.2019).

²⁷ Aliyev, s. 47.

²⁸ Evran Topuzkanamış, s. 4993.

²⁹ Əsgərov, Nəsirov, İsmayılov, Məmmədov, s. 29-30.

II. BAĞIMSIZLIK SONRASINDA ANAYASA YAPIMI

A. 1995 Azerbaycan Anayasası'nın Yapım Süreci

“Anayasalar, her şeyden önce, eski bir düzenin reddedilmesi, çökmesi veya başarısızlığa uğramasını takiben yeni bir siyasi düzen kurmanın aracıdır³⁰”. Sosyalizmin çöküşü, yeni kurulan devletlerde yeni anayasaları beraberinde getirmiştir. 1980’li ve 1990’lı yıllar anayasa yapımının yoğun olarak yaşandığı dönem olmuştur³¹. Özellikle, 1989’dan sonra demokrasiye geçiş sürecindeki ülkelerde anayasal değişme ve anayasa yapımı yeniden gündeme gelmiştir³². Elster’e göre, bu dönem için demokrasiye geçiş sürecindeki ülkelerde, deyim yerindeyse, bir *anayasal değişme ve anayasa yapımı dalgasıyla* karşı karşıyayız³³.

Demokrasiye geçiş sürecinde olan ülkelerde, anayasal değişimin başlıca nedeni, siyasal güç ve karar alma yetkisinin tek bir siyasal parti ya da yönetici seçkinlerin elinde bulunduğu otoriter yönetimlerden insan haklarına dayalı anayasal demokrasiye ve planlı ekonomiden piyasa ekonomisine geçiş biçiminde ortaya çıkan rejim değişikliğidir³⁴.

Herrero’ya göre dağılan Sovyetler Birliği’nin içinden çıkan devletlerin yüzyüze geldiği meydan okuyuşların tarihte daha önce herhangi bir benzeri kesinlikle olmamıştır Ulusal kurtuluş ve otoriter rejimlerden demokrasiye geçiş süreçleri olmuştur ama, benzeri diğer komünizm-sonrası ülkeler hariç, sosyalist bir ekonomiden piyasa ekonomisine geçiş sürecinin herhangi bir örneği yoktur. Hatta, totaliter bir sistemden demokrasiye, devletin bir savaş sonucunda önceden yıkılması (Üçüncü Reich’in debellatiosu) olmadan geçmek veya bundan da az olarak,

³⁰ Erdoğan, s. 48.

³¹ Erdoğan, s. 49.

³² Atar, s. 1.

³³ Jon Elster, “Constitutionalism in Eastern Europe”, The University of Chicago Law Review, C. 58, No. 2, 1991, (Constitutionalism), s. 447’den aktaran: Atar, s. 1.

³⁴ Elster, Constitutionalism, s. 448’den aktaran: Atar, s. 2.

bütün bu siyasi, ulusal ve ekonomik geçiş süreçlerinin üst üste gelmesi görülmemiş bir şeydir³⁵.

Litvanyalı akademisyen Nida Gelazis, komünizmin çöküşü sonrasında bağımsızlıklarına kavuşan Baltık Devletlerinin, Slovakya ve Slovenya`nın anayasalarını oldukça hızlı bir biçimde kabul etmiş olmalarının, “Rusya tarafından yeniden ilhak edilme ihtimaline karşı koymak amacıyla (...) girişilen bir meşruiyet artırımı çabası” olarak yorumlanabileceğini belirtmektedir³⁶. Azerbaycan`da da, hemen hızlı bir şekilde anayasa yapma çabası bu yönde yorumlanabilir.

Bağımsızlık sonrasında yeni bir devletin kurulması, anayasa yapımının nedenlerinden biridir. Yeni bir anayasanın hazırlanıp kabul edilmesi bağımsızlığını kazandıktan sonra Azerbaycan devletinin karşısında duran başlıca görevlerden biri, hatta birincisi olmuştur. Bu amaçla 9 Şubat 1991 yılında Azerbaycan Cumhuriyetinin Yüksek Sovyeti (yasa organı) “Azerbaycan Cumhuriyeti Anayasası`nın Yeni Taslağının Hazırlanması Hakkında” (Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının Yeni Layihəsinin Hazırlanması Haqqında), 6 Aralık 1993 yılında ise Azerbaycan Cumhuriyeti`nin Milli Meclisi (Parlamentosu) “Azerbaycan Cumhuriyetinin İlk Anayasası`nın Taslağının Hazırlanması Hakkında” (Azərbaycan Respublikasının İlk Milli Konstitusiyaya Layihəsinin Hazırlanması Haqqında) kararları kabul etmişlerdir³⁷. Lakin, anayasa hazırlanmasıyla görevli komisyonlar başarısız olmuştur³⁸. Başarısız olmalarına rağmen, kanaatimizce, bu komisyonların çalışmaları da incelenmelidir.

³⁵ Miguel Herrero de Minon, “Demokrasiye Geçiş ve Anayasal Tercihler”, BDT Ülkelerinde Demokrasiye Geçiş ve Anayasa Yapımı, Çev. Ergun Özbudun, Levent Köker, Yetkin Basımevi, Ankara 1993 s. 42.

³⁶ Nida Gelazis, “Institutional Engineering in Lithuania: Stability through Compromise”, Zielonka, op. cit. içinde, ss. 165-185, s. 165`dan aktaran: Sadurski, s. 41.

³⁷ Azerbaycan`da Parlamento, bağımsızlığın ilanından sonra Kasım 1995`e kadar farklı isimlerle anılmış, 1995 Kasım ilk parlamento seçimlerinden sonra kesin olarak Milli Meclis olarak adlandırılmıştır. Bkz: <http://www.meclis.gov.az/?/az/content/13> (11.10.2017).

³⁸ Bu sürece ilişkin ayrıntılı bilgi için bkz: <http://lib.aliyev-heritage.org/az/8261747.html> (11.10.2017).

Kanaatimizce, 1990`dan 1995`e kadarki zaman dilimi, son dönem Azerbaycan tarihindeki en karmaşık ve zor yıllardır. Bağımsızlık mücadelesi, 1990 yılının Ocak ayında Kızıl Ordu`nun “baskın”ı, Hocalı katliamı, 1994 yılına kadar devam eden Ermenistan Azerbaycan savaşı, darbe girişimleri vs. bu döneme tekabül etmektedir³⁹. Ayrıca, bağımsızlığın ilanından sonra Azerbaycan`da 1991-1993 yılları arasında üç kez cumhurbaşkanı değişmiştir. Sosyalist sistemden liberal bir sisteme geçişle birlikte ülkenin ilk kez tanıdığı kavramlara ve sisteme adapte olması da haliyle zaman almıştır. Olaylara bu açıdan bakıldığında, karmaşık siyasi olayların anayasa yapımı sürecini ve anayasanın temel felsefesini etkilemesi kanaatimizce kaçınılmazdır.

“Yeni anayasa taslağı hazırlamakla görevlendirilmiş bir komisyon, 1991 yılının mart ayında kurulmuş fakat, siyasi istikrarsızlık bu komisyonun çalışmasını engellemiştir⁴⁰”. Fakat, belirttiğimiz üzere bu şartlar altındaki bir ülkede yeni anayasa yapımının her açıdan zorluklarla karşılaşması doğal bir durumdur. Bu yıllar arasında anayasa yapımı ile ilgili görevli komisyonun çalışmaları sonuca ulaşmamıştır. Ekim 1992 tarihinde Türkiye`de düzenlenen anayasa yapımı ve demokrasiye geçişle ilgili bir sempozyumda Azerbaycan temsilcilerinin anayasa yapımı ile görevli komisyonların çalışmaları hakkında verdikleri bilgi dikkate değerdir:

“Yeni bir Anayasa oluşturmakla görevli bir komisyon Mart 1991`de kurulmuş fakat, siyasi istikrarsızlık bu komisyonun çalışmasını engellemiştir. Ancak Haziran 1992`de yeni bir Başkan`ın seçilmesinden sonradır ki gerilimler azalmıştır ve şimdi yeni Anayasa`yı hazırlamak amacıyla gönüllü uzmanlardan oluşan bir grup oluşturulmuştur. Bu gruba daha sonra, Cumhurbaşkanı ile Parlamento Başkanı`nın ortak tasarrufları sonucu resmi bir statü kazandırılmıştır.

³⁹ Azerbaycan`da demokrasiye geçiş süreci hakkında genel bilgi için bkz: Audrey L. Altstadt, “Azerbaijan` s Struggle Toward Democracy”, Conflict, Cleavage, and Change in Central Asia and the Caucasus içinde, Karen Dawisha ve Bruce Parrott (Der.), Cambridge University Press, Cambridge 1997, ss. 124-131.

⁴⁰ BDT Ülkelerinde Demokrasiye Geçiş ve Anayasa Yapımı, Çev. Ergun Özbudun, Levent Köker, Yetkin Basımevi, Ankara 1993, s. 29.

Anayasa taslağı, Ekim 1991`de referandumla kabul edilen Azerbaycan Bağımsızlık Beyannamesi`nden esinlenmiştir.

Temel amaçlardan biri insan haklarının korunmasıdır. İnsan haklarının korunması tümüyle biçimsel bir düzeyde kalmamalı fakat, etkin hukuki garantiler de olmalıdır. Dolayısıyla, Anayasa taslağına ek olarak, insan haklarının korunmasını sağlayacak yasaların yürürlüğe konması öngörülmüştür.

Anayasa taslağı, bireysel mülkiyet ve devlet mülkiyeti olmak üzere iki tür mülkiyet öngörmektedir. Mülkiyet ihlal edilemez olmalıdır ve mülkiyeti güvence altına almak için bir araç niteliği taşıyacak yeni bir yasa tasarısı üzerinde çalışılmaktadır.

Anayasa taslağı, mevcut haliyle güçlü yürütme organına sahip bir başkanlık sistemi gerektirmektedir. Daha yakınlarda, taslağı hazırlayan grup, parlamenter sistemin de tercih edilebilir olup olmadığını araştırmaya başlamıştır. En azından, parlamentonun referandumla gidebilmesi ve güçlü bir yargı organı gibi, geçmişte hiç varolmamış fren ve denge mekanizmalarını devreye sokma ihtiyacı vardır.

Taslağı hazırlayan grup, bireylerin hak ve ödevleri ile ilgili bölüm ve Cumhuriyet`teki güçlerin örgütlenmesini düzenleyen bölüm olmak üzere 2 bölümü tamamlamış bulunmaktadır. Anayasa taslağının diğer kısımları grup içinde halen tartışılmaktadır⁴¹.

Bu açıklama, aslında ülkedeki mevcut kaos durumunu göz önüne sermektedir. Devletin yönetim şekliyle ilgili tartışmaların olduğu (“Anayasa taslağı, mevcut haliyle güçlü yürütme organına sahip bir başkanlık sistemi gerektirmektedir. Daha yakınlarda, taslağı hazırlayan grup, parlamenter sistemin de tercih edilebilir olup olmadığını araştırmaya başlamıştır”.) dikkat çekmektedir. Yönetim şekli ile ilgili tartışmaların sürdüğü bir ortamda Cumhuriyet`teki güçlerin örgütlenmesini düzenleyen bölüm”ün tamamlanmış olması ise, konuyu tartışmaya açık hale getirmektedir.

⁴¹ BDT Ülkelerinde Demokrasiye Geçiş ve Anayasa Yapımı, Çev. Ergun Özbudun, Levent Köker, Yetkin Basımevi, Ankara 1993, ss. 29-30.

Ayrıca, çalışmanın insan hakları ve özellikle mülkiyet üzerine yoğunlaşmış olması, sosyalist düzenden kopma çabaları olarak değerlendirilebilir.

Önceki çalışmaların başarıyla sonuçlanmadığını dikkate alarak Milli Meclis, 2 Mayıs 1995 tarihinde Anayasa taslağını hazırlamak üzere görevlendirilen komisyonun üyelerinin tayin edildiği yeni karar kabul etmiştir. Bu komisyon, başkan (o zamanki Cumhurbaşkanı Haydar Aliyev), başkan yardımcısı ve 32 üyeden oluşturulmuştur. İşin yoğunluğu ve önemi göz önünde bulundurularak, aynı zamanda vatandaşlar, teşkilatlar ve devlet kurumları tarafından gelen tekliflerin değerlendirilmesi ve araştırılması amacıyla Komisyon'un kendi kararıyla 5 Haziran 1995 tarihinde özel çalışma grubu oluşturulmuştur.

Taslak hazırlandıktan sonra Komisyon'un kararıyla 15 Ekim 1995 tarihinde halk müzakeresi (halk tartışması) için resmi gazetede yayınlanmıştır.⁴² Bundan sonra vatandaşlar ve kurumlardan gelen tekliflerin değerlendirilmesiyle Anayasa taslağının son hali, 12 Kasım 1995 tarihinde halk oylamasına (referendum) sunulmuştur⁴³. Bütün bu sürecin sonunda, referendumla 12 Kasım 1995 tarihinde, 5 bölüm, 12 alt başlık, 158 madde ve geçici hükümlerden (keçid müddəaları) ibaret yeni Anayasa kabul edilmiştir. Bu Anayasa, 27 Kasım 1995 tarihinde resmi gazetede yayınlanarak yürürlüğe girmiştir. Dikkat çeken bir noktaya değinmek gerekir. Şöyle ki, Azerbaycan'da ilk Parlamento seçimleri de 12 Kasım 1995 tarihinde yani, Anayasa'nın halkoylamasına sunulmasıyla eş zamanlı olarak (tam olarak aynı gün) yapılmıştır⁴⁴.

⁴² <http://lib.aliyev-heritage.org/az/8261747.html> (11.10.2017); "Bununla beraber muhalif partiler, bu Anayasa'nın bir "iktidar anayasası" olduğu ve muhalif görüşlerin değerlendirilmediği yönünde itiraz ileri sürmüş, hatta bazı partiler referandum öncesinde halkı oy vermemeğe çağırmıştır". Bkz: Nesirli, Anar. 1995 Azerbaycan Anayasasında Temel Hak Ve Özgürlükler, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2002, s. 86.

⁴³ Anayasa Komisyonu 6 ay çalışmış ve bu süreçte 8 toplantı gerçekleştirmiştir. Bkz: Azerbaycan Gazetesi, 11 Kasım 1995 sayısı, s. 2.

⁴⁴ Anayasa yapımında zamanlama, demokrasiye geçişin hangi aşamasında ve ne süre içinde yapılmış olması doktrinde tartışmalara neden olan bir konudur. Özellikle, anayasanın "kurucu seçimler"den önce yapılmış olması durumu. Ayrıntılı bilgi için bkz: Ergun Özbudun, Demokrasiye Geçiş Sürecinde Anayasa Yapımı, Bilgi Yayınevi, Ankara 1993, s. 117-120.

Dönemin karışık olması nedeniyle 1995 Anayasası`nın hazırlanması SSC`den sonra da varlığını sürdüren bir organ, yani Yüksek Sovyet tarafından yürütülmüştür. Yüksek Sovyet`e milletvekillerinin seçim şartları, özellikle seçimin demokratik olup olmaması tartışılabilir⁴⁵. Sonuçta Yüksek Sovyet, bağımsız Azerbaycan Cumhuriyeti`nin oluşturduğu bir kurum değildir. Elster`e göre bir anayasanın meşrutiyet kazanması için; birincisi, bu anayasa meşru bir biçimde oluşturulan kurucu meclis tarafından yapılmalıdır (alt-meşrutiyet); ikincisi, bu meclisin karar alma usulleri demokratik ilkelere uygun olmalıdır (usul meşrutiyeti); üçüncüsü ise, meclis tarafından hazırlanan taslak halkoyuna sunularak onaylanmalıdır (üst-meşrutiyet)⁴⁶. Bu açıdan değerlendirecek olursak, ilk iki aşama tartışmaya açık olsa da son aşama büyük ölçüde gerçekleşmiştir. Dolayısıyla, Anayasa`nın Ali Sovyet tarafından hazırlanması, onun demokratik şartlarla hazırlanmış olması açısından tartışılabilir⁴⁷. Lakin, “bir anayasa demokratik usulle hazırlanmasa da halkoylamasına sunulurak “demokratik” hale getirilebilir⁴⁸”. Özbudun`a göre de eğer anayasa tam demokratik olmayan bir yöntemle hazırlanmışsa halkoylaması, bu anayasaya bir ölçüde demokratik meşruluk kazandırmaktadır⁴⁹. Bütün bunları göz önünde bulundurursak, Azerbaycan Anayasası`nın demokratik bir anayasa olduğu söylenebilir. Şöyle ki 12 Kasım 1995 tarihinde

⁴⁵ 1990 Yüksek Sovyet seçimlerinde Azerbaycan Komünist Partisi (AKP), sandalyelerin çoğunu kazanmayı başarmıştır. Hem Azerbaycan Halk Cephesi Partisi hem de milletlerarası gözlemciler göre bu seçimler ne adil ne de serbest olmuştur. Yüksek Sovyet toplandığında vekillerin yüzde sekseni AKP üyesi olmuştur. Yüksek Sovyete girmeği başaran küçük bir muhalif grup ise Azerbaycan Demokratik Bloku (Demblok) ismiyle örgütlenmiştir. Levent Gönenç, Azerbaycan Anayasası Üzerine Notlar, s. 189. Bağımsızlığın ilanı ve Anayasa yapımında bu muhalif grubun etkin olduğu bilinmektedir.

⁴⁶ Jon Elster, “Constitution-Making in Eastern Europe: Rebuilding the Boat in the Open Sea”, *Publik Administration*, C. 71, 1993, (Constitution-Making) ss. 178-179`dan aktaran: Gönenç, s. 215-216.

⁴⁷ Bu konuya ilişkin Türk hukuk doktrininde de tartışmalar vardır. Ayrıntılı bilgi için bkz: Gönenç, Levent. “Azerbaycan Anayasası Üzerine Notlar”, <http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/38/294/2683.pdf> (05.10.2018); “Tümüyle yeni bir anayasanın yapılması ihtimalinde bu anayasayı yapan organın yapısı önem kazanmaktadır. Bu açıdan, tam demokratik ve tam demokratik olmayan anayasa yapımı yöntemleri arasında ayırım yapılabilir. Tam demokratik yöntem uygulanırken yeni anayasa, serbest ve yarışmacı seçimlerle seçilmiş ve kararlarında bütünüyle bağımsız hareket edebilen bir kurucu meclis veya normal yasama meclisi tarafından yapılır”. Ayarica daha ayrıntılı bilgi için bkz: Ergun Özbudun, *Demokrasiye Geçiş Sürecinde Anayasa Yapımı*, Bilgi Yayınevi, Ankara 1993, (Anayasa Yapımı), s. 112.

⁴⁸ Evran Topuzkanamış, s. 4994.

⁴⁹ Özbudun, *Anayasa Yapımı*, s. 113.

yapılan referanduma katılanların yüzde doksan ikisi anayasaya “evet” oyu kullanmıştır⁵⁰.

Yeni bir anayasa yapılırken, genellikle daha önce yapılmış benzeri örneklerden yararlanır, ya da başka bir ifade ile söyleyecek olursak, “anayasal model, çoğu zaman mevcut anayasalardan ödünç alınarak ulusal şartlara uyarlanır⁵¹”. Anayasa Komisyonu`nun başkanı H. Aliyev, anayasanın yapım sürecinde verdiği bir röportajda “yeni Anayasamız demokratik ilkelere dayanmalıdır. Bu Anayasa, yeni dünyada demokrasinin bütün başarılarından ve gelişmiş demokratik devletlerin anayasacılık tecrübelerinden yararlanarak, Azerbaycan Cümhuriyeti`nin milli, tarihi adetlerini yansıtan ilkeleri kapsamalıdır” şeklinde açıklamada bulunmuştur⁵². Anayasal değişimin dinamikleri ve anayasa yapımına ilişkin olarak, özellikle demokrasiye geçiş sürecinde istikrarlı demokratik kurumların oluşturulmasına rehberlik edecek, iyi işlenmiş ve geliştirilmiş bilimsel bir çerçeve bulunmamaktadır⁵³. Bu durumda, anayasa yapımında diğer ülkelerin deneyimlerinden yararlanma zorunluluğu ortaya çıkmaktadır. Bu sebeple çeşitli ülkelerin deneyimlerinin incelenerek bunlardan yararlanılabilecek sonuçlar çıkarılması önem kazanmaktadır⁵⁴.

Diğer taraftan orijinal bir anayasa yapımı, artık anayasa yapma konusunda *yaratıcı tahayyülün*⁵⁵ neredeyse tükenmiş olması, anayasal yeniliklerin denenmesinin ise tehlikeli olabilmesi nedeni ile nadir görülen

⁵⁰ “Central Electoral Commission Reports Over 90 per cent of Voters Backed Constitution”, SWB, SU/2467 F/2, 22 Nov 95; Halk oylamasına seçmenlerin %86`sı katılmış ve oy kullananların %91.9`u Anayasa`nın kabul edilmesi yönünde oy kullanmıştır. Bkz: Azerbaycan Gazetesi, 10 Kasım 1996 sayısı, s. 1; “Bu seçim, topraklarının %20`si işgal altında olan ve 7 milyonluk nüfusunun 1 milyonu Karabağdaki savaş nedeniyle muhacir olan bir ülke için büyük bir başarıdır”. Bkz: Akın Karakaş, Geçiş Sürecinde Azerbaycan Anayasası`nda Sosyal Haklar”, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 1996, s. 83.

⁵¹ Erdoğan, s. 49.

⁵² <http://www.azerbaijan-news.az/index.php?mod=3&id=121554> (01.11.2017).

⁵³ Peter C. Ordershook, “Some Rules of Constitutional Design”, Social Philosophy and Policy, C. 10, No. 2, Summer 1993, s. 198.

⁵⁴ Atar, s. 2.

⁵⁵ Erdoğan, s. 48.

bir durum halini almıştır. Benzer örneklerden yararlanılarak yapılan anayasalar, doktrinde “türev veya taklit anayasa” olarak geçmektedir.⁵⁶ Genel olarak, otoriter rejimlerden demokrasiye geçen ülkelerde anayasa yapımının üç tipi görülmektedir: İlki, ülkenin otoriter rejimden önce mevcut olan demokratik anayasasına aynen geri dönülmesi; ikincisi, otoriter rejim anayasasının kısmen değiştirilmesi; üçüncüsü ise, tümünden yeni bir anayasa yapılması⁵⁷. Azerbaycan örneğinde, üçüncü tip görülmektedir. Fakat, yeni bir anayasa kabul edilinceye kadar 1978 Anayasası`nın bazı hükümlerinin yürürlükte olması gerçeği, 1991-1995 yılları arasında ikinci yolun izlendiğini söylemeye izin vermektedir.

B. Anayasa`ya Genel Bakış

Gönenç`e göre, 1995 Anayasası biçimsel olarak değerlendirildiğinde kazuistik yöntemle hazırlanmış bir anayasa olduğu göze çarpmaktadır. Diğer post-komünist devletlerin anayasaları ile kıyaslandığında metni daha kısa olsa dahi, Azerbaycan Anayasası çerçeve anayasa olarak görülemez⁵⁸.

Cəfərov`a göre, 1995 Anayasasının hükümleri uluslararası hukukun herkes tarafından kabul görmüş normlarına ve Azerbaycan halkının manevi değerlerine dayanmaktadır⁵⁹. Komisyon Anayasa taslağını hazırlarken, uluslararası hukukun genel ilkelerini benimsemiştir. Temel hak ve hürriyetlere (“insan ve vatandaş hak ve hürriyetlerine”) geniş kapsamlı yer ayırmış olması 1995 Anayasası`nın temel özelliklerinden biridir⁶⁰. Bu anlamda iki ana fikir izlenilmiştir: uluslararası hukuk pratiği dikkate alınmakla hakların tespiti; Anayasanın kendisiyle normlaştırılmış temel hak ve hürriyetlerin sağlanması ve gerekli koruma mekanizmalarının yaratılması.

⁵⁶ Erdoğan, s. 49.

⁵⁷ Ergun Özbudun, *Demokrasiye Geçiş Sürecinde Anayasa Yapımı*, Bilgi Yayınevi, Ankara 1993, (Anayasa Yapımı), s. 111.

⁵⁸ “Bu tür bir düzenlemenin amacı, pek çok konuyu açıkça düzenleyerek iktidarın kötüye kullanılmasını önlemek olabilir. Özellikle Sovyet döneminde yaşanan acı tecrübelerin bu konuda belirleyici olduğu düşünülebilir”. Gönenç, s. 194.

⁵⁹ Cəfərov, s. 11.

⁶⁰ Cəfərov, s. 12.

“Temel haklar, hürriyetler ve ödevler” olarak adlanan II. bölüm, 2 alt-başlık ve 41 maddeden oluşmakla, kapsamına göre Anayasanın en geniş bölümüdür⁶¹. Azerbaycan SSC anayasaları, komünist düzeni sağlamayı kendinin yüce görevi ve amacı olarak belirlemektedir⁶². 1995 Anayasası`nda ise Cumhuriyetin temel amacı, insan ve vatandaş hak ve hürriyetlerinin sağlanması olarak belirlenmiştir: *İnsan ve vatandaş hak ve hürriyetlerinin, Azerbaycan Cumhuriyeti vatandaşlarının refahının sağlanması, devletin yüce amacıdır* (madde 12); *İnsan ve vatandaş hak ve hürriyetlerini sağlamak ve onları korumak yasama, yürütme ve mahkeme organlarının görevidir* (madde 71).

Genellikle, günümüzdeki yazılı anayasalarda, uluslararası belgelerdeki temel hak ve hürriyetler tespit edilip ve çoğu zaman buna ek kanunlarla da düzenlenmektedir. Anayasalarda temel hak ve hürriyetlere yer verilmesi sıradan bir hal almış olsa da, anayasa yapımı ve değiştirilmesinde aşırıya kaçılması herkes tarafından olumlu bir adım olarak değerlendirilmemektedir. Hatta bu, referandumda anayasayı onaylatmanın “garantisini” ya da “kandırmaca” olarak görülebilmektedir⁶³.

Anayasa, ön söz (preamble), esas kısım, yekun hükümler⁶⁴, geçiş hükümlerinden oluşmaktadır. 1995 Anayasası`nın ön sözü (başlangıcı) ile, Anayasanın kabulünün gerekçeleri ve gelecek niyeti açıklanmaktadır.

Yekun hükümlerde, anayasanın kabulü ile ona değişiklik ve ilaveler (eklerin) yapılmasının şartları yer almaktadır.

Geçiş hükümlerinde, anayasanın kabul edildiği zamanın siyasal, iktisadi ve diğer şartları göz önünde bulundurularak bu devrin taleple-

⁶¹ Azerbaycan hukuk doktrininde, temel hak ve hürriyetlerin bu kadar geniş kapsamlı olması, ona atfedilen değeri göstermekle, toplumdaki ve genellikle dünyadaki yeni siyasi koşulların oluşmasıyla ilişkilendirilmektedir. Cəfərov, s. 12.

⁶² http://files.preslib.az/projects/remz/pdf/atr_kons.pdf (03.11.2017).

⁶³ Benzeri görüş için bkz: Versteeg, Unpopular Constitutionalism, s 12.

⁶⁴ Kullanılan “yekun hükümler” ibaresi, bu metinde Azerbaycan Anayasası`ndan aynen alınarak kullanılmıştır. Türkçeye en yakın karşılığı “nihai hükümler”, veya “son hükümler” olabilir.

rine uygun hükümler tespit edilmekte ve bu hükümlerle yasamada olan veya olabilecek zıtlıkların ortadan kaldırılması amaçlanmaktadır.

Bağımsız Azerbaycan devletinin ilk Anayasası`nın kabul edilmesi Azerbaycan`ın devlet ve hukuk tarihinde önemli bir yere sahiptir. Devletin formasyonunda, hukuk sisteminin ve mevzuatın gelişiminde köklü değişim, Anayasa`nın kabulünden sonra başlamış, temel kanunların geneli 1995 2005 yılları arasında kabul edilmiştir. Örneğin, A.C.`nin Mülki Mecellesi (Medeni Kanun), Cinayet Mecellesi (Ceza kanunu), Mülki Prosesual Mecellesi (Medeni Usül Kanunu) 1 Eylül 2000 tarihinde yürürlüğe girmiştir.

C. Anayasanın Başlangıç Kısmında Milli Kimliğin İfadesi

Azerbaycan Anayasası “preambula” yani, başlangıç kısmı ile başlamaktadır. Preambula kelimesi, Fransızca olup, “preamble” yani “ön söz” demektir⁶⁵. “Genel olarak, anayasaların başlangıç bölümleri hukuکی olmaktan ziyade, edebi bir dille kaleme alınır ve bu kısımda pek çok duygu yüklü ifadeler kullanılır⁶⁶”. Başlangıçlar, genelde bir norm oluşturmasa da, burada anayasanın kabul edilmesinin amacı ve diğer önemli niyetler beyan edilir⁶⁷.

Başlangıç kısımlarının normatif nitelikte olmadığı görüşünün aksi yönünde görüş de vardır. Bu görüşe göre, başlangıç kısmındaki ifadelerin belirsiz olması, onların normatif karakterden mahrum olduğu anlamına gelmez. Anlamı belirsiz olan ifadeler yorum yoluyla belirginleştirilebilir ve bunları anayasa mahkemeleri kanunların anayasaya uygunluğunun yargısal denetiminde ölçü norm olarak kullanabilir⁶⁸.

Farklı ülkelerdeki anayasaların başlangıç kısımlarındaki farklılıklar, o ülke anayasasının hangi gerekçe ile ve nasıl bir sürecin ardından kale-

⁶⁵ Nağıyev, s. 33.

⁶⁶ Gözler, I, s. 124.

⁶⁷ Nağıyev s. 33.

⁶⁸ Ayrıntılı bilgi için bkz: Kemal Gözler, Anayasa Hukukunun Genel Teorisi, cilt I, s. 124-125.

me alındığıyla ilgilidir⁶⁹. 1990` dan sonra yapılan eski sosyalist ülkelerin anayasalarının neredeyse hepsinde bir başlangıç kısmı vardır ve onların geneli “Biz... halkı...” şeklinde başlamaktadır⁷⁰. Bu anayasalar içinde en ilginç örnek ise, Rusya Federasyonu` nun Anayasası` dır. Keza bu Anayasa, “Biz, Rusya Federasyonunun çok uluslu halkı...” ifadesiyle başlamaktadır. Azerbaycan örneği de, diğer geçmiş Sovyetler Birliği devletlerindeki örneklerden farklı değildir. Anayasanın ön sözü okunduğunda, onun halkın ağzından ve halkın adı zikredilerek yazıldığı görülmektedir: “Azerbaycan halkı kendisinin yüzyıllarca süren devlet geleneklerini sürdürerek,... aşağıda gösterilen niyetlerini beyan eder: ...”

Versteeg` e göre başlangıçlar, halkın geçmişinin ışığında gelecek hedeflerini açıklamaktadır ve muhtamelen anayasanın istenilen diğer kısımlarıyla kıyaslandığında başlangıç kısımları, halkın ayırıcı özelliklerini ifade etmek için daha geniş imkanlar sunar⁷¹.

Başlangıç kısmına yer veren anayasaların hemen hemen hepsinde, bu kısımda benzer ilkelere, örneğin, hukuk devletine, insan haklarına, demokrasiye vs. bu gibi değerlere gönderme yapılır. Aynıısı 1995 Anayasası için de geçerlidir. Anayasası` nın ön sözü siyasi ve ideolojik önem taşıyarak, Anayasa` nın doğru anlaşılması ve uygulanması açısından bir yönlendirici işlev görmektedir⁷².

Başlangıçta, kısaca devletin hedeflerinin sayıldığını da söyleyebiliriz. “Bu hedefler arasında; bağımsızlık, egemenlik, toprak bütünlüğünün korunması, demokratik bir sistemin güvence altına alınması, laik bir hukuk devletinin kurulması, herkesin hakettiği hayat seviyesinin sağlanması ve diğer dünya milletleri ile dostluk ve barış içinde yaşanması gibi hedefler bulunmaktadır⁷³”. Dikkat çeken bir noktaya değinmek gerekmektedir: Başlangıç kısmında Anayasa, diğer hedeflerin yanında “vatan-

⁶⁹ Sevinç, s. 64.

⁷⁰ Gözler, I, s. 123.

⁷¹ Versteeg, Unpopular Constitutionalism.

⁷² Nağıyev s. 33.

⁷³ Gönenç, s. 195.

daş cemiyeti kurulmasının başarılmasını⁷⁴ da Cumhuriyetin hedefleri arasında saymaktadır. Fakat kanaatimizce, bu anlaşılır bir durumdur. Nitekim, tek partili bir düzende yönetilen Azerbaycan SSC`de sivil toplum örgütleri totaliter baskılar yüzünden gelişme imkanı bulamamıştır⁷⁵.

D. Tali Kurucu İktidar İzinde Anayasa`nın Değiştirilmesi

“Anayasalar, insan eseri olmak itibariyle kusursuzluk ve ebedilik iddiasında bulunamazlar⁷⁶”. Günümüzde hemen hemen bütün yazılı anayasalarda değiştirilmelerine ilişkin usul ve kurallar belirlenmiştir. Genellikle yazılı anayasalar diğer kanunlara nazaran daha farklı değiştirme usullerine tabi tutulur⁷⁷.

“Fakat aynı zamanda, her anayasa sürekliliğe dayanır, aksi takdirde herhangi bir yasadaki farkı kalmazdı⁷⁸”. Elbette ki, burada kastedilen süreklilik daimi değişmezlik gibi anlaşılmalıdır. Anayasanın sürekliliğinin sağlanması için onun değiştirilmesi her ülkede farklı usullere tabi tutulur. Fakat, genelde bu usullerin, diğer bütün kanunların değiştirilmesinden daha zor olması öngörülür. Bu da, doktrinde “katı anayasa⁷⁹” adı verilen anayasaları meydana getirir. Kanunlar için aranmadığı halde, bir anayasanın değiştirilebilmesi için değişiklik teklifinin halkoylamasına (referanduma) sunulması gerekiyorsa, bu anayasa katıdır⁸⁰.

⁷⁴ “Vatandaş cemiyetinin kurulmasından Anayasa`nın ne kastettiği açık olmamakla birlikte, bu hedefin sivil toplumun oluşturulması şeklinde anlaşılmasının Azerbaycan Cumhuriyet`inde demokrasinin gelişmesi açısından daha yararlı olacağı söylenebilir”. Gönenç, s. 194.

⁷⁵ Genel olarak baktığımızda demokratik rejimlerin istikrarı, büyük ölçüde güven (trust) ve hoşgörü (tolerance) ile karakterize edilen demokratik bir siyasi kültürün varlığına bağlıdır. Bu siyasi kültürün yeşereceği toprak ise sivil toplumdur”. Gönenç, s. 195.

⁷⁶ Özbudun, Yöntem Sorunları, s. 155.

⁷⁷ Özbudun, Anayasa Hukuku, s. 164.

⁷⁸ Boysen, s. 177.

⁷⁹ Ayrıntılı bilgi için bkz: Gözler, I, s.118.

⁸⁰ Gözler, I, s. 119; “Anayasaların katılığını sağlamanın yollarından biri de anayasa değişikliklerinin onaylanması için halk oylamasına gidilmesinin şart koşulmasıdır.” Erdoğan, s. 56; “Anayasa, Halkın otoritesinden kaynaklanır: onların güvenlik ve saadeti için kurulmuştur; onların elinde çömlükçünün elindeki kildir; hak yaratmak, korumak, geliştirmek, daha iyi hale getirmek ve istediği biçimde onu bitirmek

1995 Anayasası'nın son bölümü onun değiştirilmesi şartlarını belirlemektedir. Madde 152 gereğince, Anayasa'da değişiklikler yalnız referandum yolu ile yapılabilir. Böylece, 1995 Anayasası'nın katı olduğu sonucuna varabiliriz.

Prof. Gabriel L. Negretto, anayasa değişikliklerini amendment ve replacement olarak ikiye ayırmıştır⁸¹. Yazar ilk anlamda (amendment) değişikliği, anayasanın özüne hanel getirmeyen, mevcut anayasal düzeni değiştirmeyen, küçük değişimler olarak açıklarken, ikinci anlamda değişikliği ise (replacement), tam tersine, devletin veya siyasi sistemin temel yapısını değiştirebilecek anayasa değişikliği olarak açıklamıştır⁸². Anayasalarda bazı hükümler değiştirilemeyecek hükümler olarak ilan edilebilir ve anayasa yargısı yapan kurumlar (genelde anayasa mahkemeleri) devletin temel yapısını değiştirmenin geçersiz olduğu görüşünü savunurlar⁸³.

“1995 Anayasası'nın dikkat çekici bir diğer özelliği de, diğer pek çok post komünist devletlerin anayasalarında olduğu gibi anayasanın değiştirilmesinin zorlaştırılmış olmasıdır. Anayasa değişikliği için referandum usulünün benimsenmiş olması, Anayasaya büyük ölçüde katılık kazandırmaktadır⁸⁴”.

1995 Anayasası “değişim” ve “ekleme” (ilave/əlavə) kavramlarını ayırmaktadır. Artık belirttiğimiz üzere Anayasa'daki değişikliklerin referandumla yapılması, zorunlu bir şart olarak belirlenmiştir. Anayasa'ya ekleme yapılması 156. ve 157. madde ile düzenlenmiştir. Adı geçen maddelere göre, eklemeler yapılması, Cumhurbaşkanı veya en az 63 milletvekilinin teklifi üzerine Milli Mecliste 95 oy çokluğu ile, anayasa

hakkına sahiptir. Eğer böyleyse, benzer bir biçimde onu değiştirmeye de haklarının olduğundan şüphe edilebilir mi?” Kay, s 52.

81 Negretto, Gabriel L. “Constitution-Making in Comperative Perspective”, Oxford Research Encyclopedia of Politics, ss. 1-43, Gabrielnegretto.com (15.10.2015); Benzeri görüş için bkz: Özbudun, Yöntem Sorunları, s. 156.

82 Negretto, s. 3.

83 Negretto, s. 3.

84 Gönenç, s. 195.

kanunu (konstitusiyaya qanunu)⁸⁵ şeklinde ve iki kere oylamadan sonra kabul edilebilir. İkinci oylama, ilk oylamadan 6 ay sonra yapılmalı ve her iki oylamadan sonra Cumhurbaşkanının imzasına sunulmalıdır. İkinci oylamadan sonra yapılan imza işlemi üzerine anayasa kanunu yürürlüğe girer.

“Temelde anayasalar en az iki bölüme ayrılabilir: Anayasanın esası, yani anayasada hep aynı kalan ve anayasanın istikrarını emniyet altına alan şey ve değişebilen diğer düzenlemeler⁸⁶”. Azerbaycan Anayasası 155. maddesi ile değiştirilemeyecek hükümlerini öngörmüştür. Bu maddeye göre, Anayasa`nın 1. (hakimiyetin temeli), 2. (halkın egemenliği), 6.(hakimiyetin benimsenmesi yasağı), 7. (Azerbaycan devleti), 8. (devlet başkanı) ve 21. (devlet dili) maddeleri değiştirilemez.

Anayasa değişikliği, Anayasa metninin belli koşullar altında açıkça değiştirilmesi ve boşluklarının doldurulmasıdır. Bu niteliğiyle Anayasa değişikliği, “Anayasanın ihlalden” ve “Anayasanın değiştirilmesinden” ayrılır⁸⁷. Bir devletin anayasasını yapma veya değiştirme, başka bir deyimle o devletin temel siyasal yapısını belirleme iktidarına “kurucu iktidar” ve ya “kuruculuk fonksiyonu” adı verilir⁸⁸. Mevcut Anayasaya göre, değişiklik ve ilavelerin edilmesi teklifi Milli Meclis ve Cumhurbaşkanı tarafından yapılabilir.

⁸⁵ “Anayasa kanunları, Azerbaycan Cumhuriyeti Anayasası`nın ayrılmaz parçalarıdır ve ona uygunsuzluk içeremez.” Anayasa Madde 156.5; Azerbaycan hukukunda kanunlar, üç kategoriye ayrılmıştır: Anayasa kanunu, mecelle ve kanun. Anayasa kanunlarının kabulü, diğer iki kategori ile kıyaslandığında daha zorlu şartlara tabi tutulmuştur. Yukarıda da belirtildiği üzere Anayasa`ya eklemeler anayasa kanunu ile yapılabilir. Ekleme yapılabilecek maddeler Anayasa`da belirtilmiştir. Örneğin, Anayasa`nın 22., 94., 95., 108. maddeleri. Fakat, belirtmemiz gereklidir ki, Azerbaycan hukuk doktrininde anayasa kanunları konusunda teorik açıdan bir boşluk mevcuttur.

⁸⁶ Boysen, s. 181.

⁸⁷ Ayrıntılı bilgi için bkz: Zafer Gören, Anayasa Hukuku, Yetkin Hukuk Yay., Ankara 2011 s. 28.

⁸⁸ “Kurucu iktidar, iki değişik durumda ortaya çıkabilir ve buna uygun olarak iki tür kurucu iktidardan söz edilebilir: Asli kurucu iktidar ve tali (türevsel) kurucu iktidar.” Özbudun, Anayasa Hukuku, s. 163; “Bir devletin anayasasının yeniden yapılması veya tümden yapılması süreci, asli kurucu iktidardır. Onun ayrırt edici özelliği, ortaya çıkış biçimi değil, yeni anayasayı meydana getirirken herhangi bir pozitif hukuk normu ile bağlı olmamasıdır.” Özbudun, Anayasa Hukuku, s. 164; “Tali kurucu iktidar, bir ülkenin anayasasının, o anayasada belirlenmiş usullere uyulmak suretiyle değiştirilmesidir.” Özbudun, Anayasa Hukuku, s. 164.

Milli Meclis veya Cumhurbaşkanı Anayasa değişikliği teklif ettiğinde Anayasa madde 153 gereğince, değişim taslağı önceden Anayasa Mahkemesi`ne sunularak Anayasa`ya uygunluğu ile ilgili karar alınması gerekmektedir.

Kümülatif olarak 1995 Anayasasının`da, 24 Ağustos 2002, 18 Mart 2009 ve 26 Eylül 2016 tarihlerinde olmak üzere toplam üç kez değişiklik yapılmıştır. Değişiklikler Anayasa`nın 5. bölümünde öngörülen şartlara uygun olarak ve referandum yolu ile yapılmıştır. 13 Aralık 2005 tarihinde ise Anayasa`nın Milli Meclis`in yetkilerini düzenleyen 95. maddesine ekleme yapılmıştır.

E. Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti (NÖC) Anayasası

Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti, yürürlükte olan Moskova ve Kars Sözleşmeleri gereğince, Azerbaycan Cumhuriyetinin bir parçası, fakat özerk bir Cumhuriyet olarak belirlenmiştir⁸⁹.

Bahsedilen Moskova Antlaşması, TBMM ve Rusya arasında 16 Mart 1921 tarihinde karşılıklı menfaatler esas alınarak imzalanmıştır. Antlaşmanın başlangıç kısmında, *“İmzalayan taraflar arasında ulusların kardeşliği ilkesi ve her ulusun kendi geleceğini serbestçe saptama hakkına sahip olduğu”* hükmü yer almıştır⁹⁰.

Antlaşmanın 3. maddesi gereğince, Taraflar, Nahçıvan vilayetinin Azerbaycan`ın himayesi altında özerk bir bölge (arazi) olmasını, Azerbaycan`ın bu özerklikten hiçbir zaman başka bir devletin lehine vazgeçmemesi kaydıyla kabul etmişlerdir⁹¹.

⁸⁹ NÖC Anayasasının 1. maddesine göre NÖC, Azerbaycan Cumhuriyeti dahilinde demokratik, hukuki, özerk bir cumhuriyettir.

⁹⁰ Antlaşma hakkında ayrıntılı bilgi için de bkz: <https://antlasmalar.com/moskova-antlasmasi/> (17.03.2017).

⁹¹ <https://antlasmalar.com/kars-antlasmasi/> (16.06.2019).

Kars Antlaşması, Sovyetler Birliği döneminde, birliğin himayesinde bulunan üç cumhuriyet; Azerbaycan, Ermenistan, Gürcistan ve Türkiye arasında 13 Ekim 1921’de imzalanan antlaşmadır. Kars Antlaşması, aslında temel olarak Moskova Antlaşması’nın hükümlerine dayanır⁹². Bu Antlaşmanın beşinci maddesi ile, yine Moskova Antlaşmasında olduğu gibi *Azerbaycan Türklerinin yoğun olarak yaşadığı Nahçıvan bölgesine özerklik* verileceği düzenlenmiştir.

İlk Azerbaycan Cumhuriyeti’nin kurucularından olan Mehmed Emin Resulzade kendi kitabında Nahçıvan ile ilgili şunları yazmaktadır:

*“Türkiye, Bolşevik Rusyası ile – bizim bildiğimiz – iki muahede ile merbuttur: Biri Moskova Muahedesidir ki, 1921 senesinde imzalanmıştır; diğeri de Maveray-ı Kafkas cumhuriyetleri ile akd olunan Kars Muahedesidir ki, 11 Eylül 1922 tarihinde imzalanmıştır. Birinci Muahede ile Türkiye murahhasları Kafkasya cumhuriyetlerinin mevcudiyetini tespit ettirmekle beraber, Azerbaycan komünistleri tarafından Ermenistan şuralarına hediye olunan Nahçıvan vilayeti mümtaz vilayet ünvanıyla ve salis bir hüküm’ete hediye edilmemek şartıyla Azerbaycan taht-ı himayesine verilmiş ve bir de tarafeyn-i akideyn Şark milletlerinin istiklallerine ihtiram edeceklerini mütekabilen teyid eylemişlerdir”.*⁹³

Görüldüğü üzere, uzun zamandan beri Nahçıvan’da özerklik vardır. Bu sebeple, burada Azerbaycan’ın 1995 Anayasası’na uygun olmakla beraber Nahçıvan’a ait bir anayasa yürürlüktedir.

NÖC Anayasası, Özerk Cumhuriyetin Yüksek Meclisi (yasama organı) tarafından 28 Nisan 1998 tarihinde kabul edilmiştir. “Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti Anayasasının onaylanması hakkında” 29 Aralık 1998 tarihli Azerbaycan Cumhuriyeti Anayasa Kanunu’na göre, NÖC`nin Anayasası, Azerbaycan Cumhuriyeti Milli Meclisi tarafından

⁹² <http://www.kurtulussavasi.gen.tr/kars-antlasmasi.html> (17.03.2017).

⁹³ Ayrıca, ayrıntılı bilgi için bkz: Mehmed Emin Resulzade. Azerbaycan Cumhuriyeti, Azerbaycan Türkleri Kültür ve Dayanışma Derneği Yayınları, İstanbul 1990.s. 106-107.

onaylanmış ve Cumhurbaşkanı tarafından imzalandığı anda (29 Aralık 1998) yürürlüğe girmiştir⁹⁴.

Nahçıvan Anayasası, başlangıç kısmı içermemektedir, fakat bunun yerine Anayasanın ilk bölümü olan Genel Hükümler'e geçmeden önce burada "Nahçıvan'ın kısa bir tarihi" ya da "Nahçıvan'ın tanıtımı" diyebileceğimiz bir metin yer almaktadır. Özetleyecek olursak, bu metinde Nahçıvan'ın özerkliğinin, halen yürürlükte olan 16 Mart 1921 tarihli Moskova ve 13 Ekim 1921 tarihli Kars sözleşmelerine dayandığı, bu sözleşmelerle onun Azerbaycan Cumhuriyeti'nin bir parçası olduğu ve sınırlarının belirtildiği gösterilmektedir. Tarihleri belirtilerek Nahçıvan'ın önce Nahçıvan SSC, Nahçıvan Diyarı, Nahçıvan Özerk SSC ve en sonda Nahçıvan ÖC olarak adlandırıldığı belirtilmektedir. SSC olduğu dönemde, sırasıyla 1926, 1937 ve 1978 Anayasaları'nın kabul edildiği belirtilmiş, en son kabul edilen ve yürürlükte olan 1998 tarihli NÖC Anayasası'nın ise 1995 Azerbaycan Cumhuriyeti Anayasası'na dayandığı tespit edilmiştir.

Nihayet, metnin en sonunda Azerbaycan Anayasası'nın başlangıç kısmında da yer alan hükümlerinden bazıları gösterilerek Anayasa'nın gösterilen amaçlarla kabul edildiği belirtilmektedir. Lakin, 1995 Anayasası'nın başlangıç kısmından farklı olarak, bu metinde "Azerbaycan halkı" veya "Nahçıvan halkı", hatta genel olarak halk kelimesi kullanılmamıştır.

NÖC Anayasası, Azerbaycan Anayasası'na uygun hazırlanmış ve onunla herhangi bir zıtlık içermesinin mümkünsüzlüğü öngörülmüştür. Anayasa 50 maddeden ibaret olup, daha çok devlet organları ve yönetim şekliyle ilgili hükümleri içermektedir.

⁹⁴ http://www.genprosecutor.gov.az/files/file/Naxchivan_MR (22.04.2018).

SONUÇ

Devletin temel yasası olan, onun sınırları, halkıyla arasında olan hak ve ödevleri belirleyen ve bu gibi devletin devlet olabilmesi için gerekli olan önemli konuları belirleyen anayasaların hazırlanması, sıradan bir olay değildir. Bu sürecin kendisi, genel anlamda olağan bir süreç olarak görülemez. Azerbaycan Cumhuriyeti`nde ise buna ek olarak anayasa yapım süreci, devletin aktif bir savaş halinde bulunduğu bir zamanda yürütülmüştür. Bütün bunları göz önünde bulunduracak olursak, durum kuşkusuz daha karışık bir hal almaktadır. Azerbaycan`daki anayasa yapım sürecinin demokratikliği konusu, Türk hukuk doktrini de dahil olmak üzere hukuk doktrinlerinde tartışmalara neden olmuştur. Anayasa, dönemin mevcut karmaşası içinde demokratikliği tartışmaya açık bir yasama organının atadığı komisyon tarafından hazırlanmıştır. Fakat, Anayasa`nın halk oylamasında katılımcıların %92`i tarafından onaylanmış olması, kanaatimizce anayasayı “demokratikleştirmiştir”.

Yukarıda bahsedildiği üzere, günümüz anayasaları, genelde, türev anayasalardır. Azerbaycan Anayasası da hazırlanırken, uluslararası hukuk kuralları, Azerbaycan Halk Cumhuriyeti döneminde kabul edilen birçok kanunlar, Sovyet döneminden edinilmiş yazılı anayasacılık tecrübeleri ve diğer demokratik devletlerin tecrübeleri baz alınmıştır. Fakat Azerbaycan`daki güncel hukuk doktrininde SSC anayasalarının incelenmesi göz ardı edilmiştir. Fikrimizce, Azerbaycan SSC anayasalarının daha derinden incelenmesi, Azerbaycan anayasa tarihi açısından oldukça önem arz etmektedir. Bu sebeple, bağımsızlıktan sonra yürütülen anayasa yapım süreci incelenirken Halk Cumhuriyeti ve SSC dönemleri ile uluslararası hukukun temel ilkeleri de göz önünde bulundurulmalıdır.

Anayasaların değiştirilmesi, en az onun yapılması kadar önemli bir meseledir. Anayasa değişiklikleri, kendisinde öngörülen şartlara göre Milli Meclis ve Cumhurbaşkanı'nın teklifi üzerine halk oylamasıyla yapılabilir.

1995 Anayasasının yapılması esnasında asli kuruculuğun mevcut olduğu kanaatindeyiz. Lakin, doktrinde yapılan “asli kurucu iktidar” ve “tali kurucu iktidar” ayrımı temel alınarak 1995 Anayasası'nın yapım sürecinin incelenmesi için öncelikle bu Anayasa'nın kabul edildiği dönemin siyasi şartları göz önünde bulundurularak, SSC'den Azerbaycan Cumhuriyeti'ne geçiş süreci, bu süreçte parlamentonun statüsü ve iç hukukun daha detaylı araştırılması gerekmektedir.

KISALTMALAR

A.C. – Azerbaycan Cumhuriyeti.

AHC – Azerbaycan Halk Cumhuriyeti.

AKP – Azerbaycan Komünist Partisi.

NÖC – Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti.

SSC – Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti.

SSCB – Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri Birliği.

TBMM – Türkiye Büyük Millet Meclisi.

KAYNAKÇA

Aliyev, Cabir. Anayasa Şikayeti, Beta Yayınları, İstanbul 2010.

Atar, Yavuz. Demokrasilerde Anayasal Değişmenin Dinamikleri ve Anayasa Yapımı, Mimoza Yayınları, Konya 2000.

Bayramov, Mayıl. Azərbaycan Respublikasının Məhkəmə Hakimiyyəti, Qanun Nəşriyyatı, Bakı 2004, (Bayramov, Mayıl. Azərbaycan Cumhuriyeti'nin Mahkeme Hakimiyeti, Ganun Yayınları, Bakü 2004)

Boysen, Sigrid. “Anayasanın Değiştirilmesi”, Türkiye Barolar Birliği, Anayasa Yapımı ve Anayasal Değişim Uluslararası Sempozyumu, Ankara 2010, ss. 177-191.

Cəfərov, İlqar. Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının Şərhi, Hüquq Ədəbiyyatı Nəşriyyatı, Bakı 2010, (Ceferov, İlqar. Azərbaycan Cumhuriyeti Anayasasının Şərhi, Hukuk Edebiyatı Yayınları, Bakü 2010).

Dikmen Caniklioğlu, Meltem. Anayasal Devlette Meşruiyet, Yetkin Yayınları, Ankara 2010.

Elster, Jon. “Constitutionalism in Eastern Europe”, The University of Chicago Law Review, C. 58, No. 2, 1991.

Elster, Jon. “Constitution-Making in Eastern Europe: Rebuilding the Boat in the Open Sea”, Publik Administration, C. 71, 1993.

Erdoğan, Mustafa. Anayasal Demokrasi, 5. Baskı, Siyasal Kitapevi, Ankara 2003.

Evrans Topuzkanamış, Şafak. “Anayasalar Yoluyla Toplumun Tasarımı ve İnşası: Anayasaların Gerçek Sahipleri ve Anayasacılık Sürecinde Birey”, Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, C. 16, Özel S., 2014, s. 4989-5010, İzmir 2015.

Əliyeva, Qumru, Günay Hacızadə. Heydər Əliyev və Müstəqil Azərbaycanın İlk Konstitusiyası, (Ed.) Südabə Həsənova, Azərbaycan Nəşriyyatı, Bakı 2011, (Gumru Aliyeva, Günay Hacızade. Haydar Aliyev ve Bağımsız Azerbaycanın İlk Anayasası, (Ed.) Südabe Hasanova, Azerbaycan Neşriyyatı Yayınları, Bakü 2011) <http://web2.anl.az:81/read/page.php?zoom=0&bibid=250598&pno=7> (18.03.2019)

Əsgərov, Ziyafət, Elşad Nəsirov, Mübariz İsmayilov, Hamiz Məmmədov. Azərbaycanın Dövlət və Hüququnun Əsasları, Qapp-

poliqlraf Nəşriyyatı, Bakı 2003, (Asgerov, Ziyafet, Elşad Nesirov, Mübariz İsmayilov, Hamiz Memmedov. Azərbaycanın Devlet ve Hukukunun Esasları, Qapp-poliqlraf Yay., Bakü 2003).

Mehmetoğlu, Enes. Azərbaycan Anayasasında Yürütme Erki, (Yüksek Lisans Tezi), Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir 2010.

Nađiyev, Fəxrəddin. Konstitusiyə Hüququ, Qanun Nəşriyyatı, Bakı 2011, (Nađiyev, Fahreddin. Anayasa Hukuku, Qanun Yayınları, Bakü 2011).

Gönenç, Levent. “Azərbaycan Anayasası Üzerine Notlar”, <http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/38/294/2683.pdf> (05.10.2018).

Gören, Zafer. Anayasa Hukuku, Yetkin Hukuk Yayınları, Ankara 2011.

Gözler, Kemal. Anayasa Hukukunun Genel Teorisi, C. 1, Ekin Basım Yayın Dağıtım, Bursa 2011.

Gözübüyük, Şeref. Anayasa Hukuku, 19 baskı, Turhan Kitapevi Yayınları, Ankara 2013.

İsgenderov, Anar. “Kafkas İslam Ordusu ve Azərbaycan Halk Cumhuriyetinin Oluşumu”, Atatürk Üniversitesi Yayınları, Erzurum 2012.

Karakaş, Akın. Geçiş Sürecinde Azərbaycan Anayasası`nda Sosyal Haklar”, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 1996.

Kay, Richard S. “Kurucu Otorite”, Türkiye Barolar Birliği, Anayasa Yapımı ve Anayasal Değişim Uluslararası Sempozyumu, Ankara 2010, ss. 49-109.

Kubalı, Hüseyin Nail. Anayasa Hukuku, Esra Matbaacılık, İstanbul 1965.

Negretto, Gabriel L. “Constitution-Making in Comperative Perspective”, Oxford Research Encyclopedia of Politics, ss. 1-43, Gabriel-negretto.com (15.10.2015).

Nesirli, Anar. 1995 Azerbaycan Anayasasında Temel Hak ve Özgürlükler, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2002.

Ordershook, Peter C. “Some Rules of Constitutional Design”, Social Philisophy and Policy, C. 10, No. 2, Summer 1993.

Özbudun, Ergun. Demokrasiye Geçiş Sürecinde Anayasa Yapımı, Bilgi Yayınevi, Ankara 1993.

Özbudun, Ergun. Türk Anayasa Hukuku, 14. Baskı, Yetkin Yayınları, Anakara 2013.

Özbudun, Ergun. “Anayasa Yapımında Yöntem Sorunları”, Türkiye Barolar Birliği, Anayasa Yapımı ve Anayasal Değişim Uluslararası Sempozyumu, Ankara 2010, ss. 155-177.

Resulzade, Mehmed Emin. Azerbaycan Cumhuriyeti, Azerbaycan Türkleri Kültür ve Dayanışma Derneği Yayınları, İstanbul 1990.

Sadurski, Wojciech. “Anayasacılık ve Anayasa Yapımı Üzerine”, Türkiye Barolar Birliği, Anayasa Yapımı ve Anayasal Değişim Uluslararası Sempozyumu, Ankara 2010, ss. 23-49.

Sevinç, Murat. “Anayasanın Başlangıç İlkeleri”, Demokratik Anayasa Görüşler ve Öneriler, Hazırlayanlar Ece Göztepe, Aykut Çelebi, Metis Yayınları, İstanbul 2012.

Yüzbaşıoğlu, Necmi. Anayasa Hukuku El Kitabı, 2. Baskı, Beta Yayınları, İstanbul 2008.

Versteeg, Milla. “Unpopular Constitutionalism”, İndiana Law Journal, C. 89, Issue 3, s. 1133-1190.

Zeynalov, Amil, Röyal Məhərrəmov. “Azərbaycan Xalq Cumhuriyyətində İnsan Hüquqları və Demokratiya”, (Zeynalov, Amil, Röyal Meherremov, “Azerbaycan Halk Cumhuriyeti`nde İnsan Hakları ve Demokrasi”) <https://humanrightsazerbaijan.wordpress.com/2018/04/11/az%C9%99rbaycan-xalq-cumhuriyy%C9%99tind%C9%99-insan-huquqlari-v%C9%99-demokratiya-2/> (02.10.2018).

İNTERNET KAYNAKLARI

<https://www.taylorfrancis.com/books/e/9780203130018/chapters/10.4324/9780203130018-18> (14.06.2019).

<http://tarixinstitutu.az/page/112/repression>(16.06.2019)

<http://www.turkbilimi.com/azerbaycan-halk-cumhuriyetimusluman-ve-turk-toplumlarinda-kurulan-ilk-laik-ve-demokratik-devlet/> (16.03.2019).

http://files.preslib.az/projects/remz/pdf/atr_kons.pdf (03.12.2017).

http://www.genprosecutor.gov.az/files/file/Naxchivan_MR (22.04.2018).

<http://www.meclis.gov.az/?/az/content/13> (11.10.2017).

<http://lib.aliyev-heritage.org/az/8261747.html> (11.10.2017).

<http://www.azerbaijan-news.az/index.php?mod=3&id=121554>
(01.11.2017)

<https://antlasmalar.com/moskova-antlasmasi/> (17.03.2017).

<http://www.kurtulussavasi.gen.tr/kars-antlasmasi.html>
(17.03.2017)